

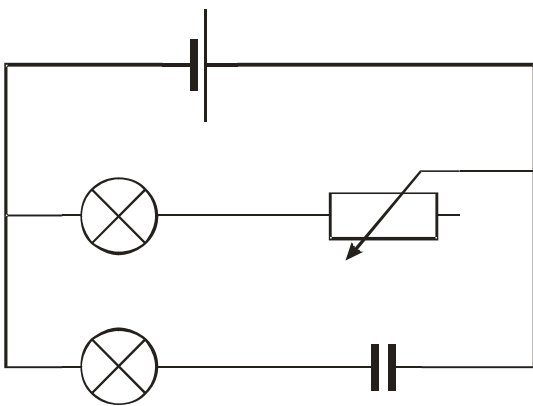
4.6.3 Kondenzátor v obvodu střídavého proudu

Předpoklady: 4109, 4601, 4602

Pomůcky: Pomůcky: dvě žárovky 6V, kondenzátor $50\ \mu\text{F}$, reostat $100\ \Omega$. Stejnoseměrný obvod napájejte raději z baterie, špatně vyhlazené napětí z některých síťových zdrojů přes kondenzátor částečně prochází a žárovku rozsvítí, což je samozřejmě dost nepříjemné.

Kondenzátor = „nádrž“ na náboj, dvě kovové desky oddělené dielektrikem, slouží ke shromažďování elektrického náboje.

Sestavíme obvod:

Př. 1: Jak budou svítit žárovky v nakresleném obvodu, poté co jej připojíme ke zdroji stejnosměrného napětí? Zdůvodni odhad.

V rameni s kondenzátorem žárovka svítit nebude.

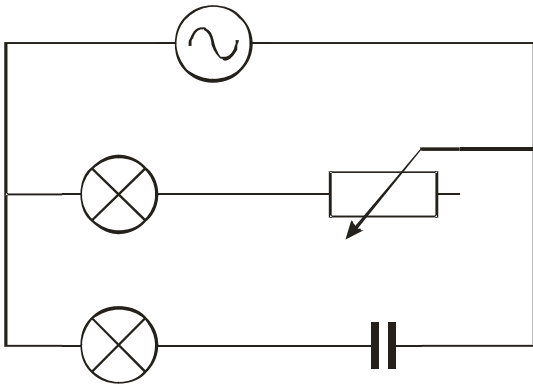
Proč?

Kondenzátor je přerušením obvodu $\Rightarrow$ když se nabije, proud přes něj neprochází $\Rightarrow$ žárovka nesvítí, protože přes ní neprochází proud.

Přesně stejnou zkušenost už máme ze začátku roku. Pouze u velkého kondenzátoru a LED diody jsme pozorovali bliknutí po zapojení obvodu.

**V obvodu stejnosměrného proud přes kondenzátor neprochází elektrický proud.
Kondenzátor je přerušením obvodu.**

Zapojíme obvod ke zdroji střídavého napětí:

Žárovka svítí i v rameni s kondenzátorem!

Jak je možné, že žárovka svítí?

V obvodu prochází střídavý proud (neustále se střídá jeho polarita) $\Rightarrow$ kondenzátor se pořád nabíjí a vybíjí $\Rightarrow$ ve větvi s kondenzátorem prochází střídavý proud, který rozsvítí žárovku.

Kondenzátor však omezuje velikost proudu (žárovka u kondenzátoru svítí méně, musíme posunout jezdec reostatu přibližně do poloviny a do obvodu tak přidat přibližně 50Ω , aby žárovky svítily stejně). Proč?

Jakmile kondenzátor trochu nabije, objeví se na jeho deskách napětí, které se s dalším nabíjením zvyšuje $\Rightarrow$ v obvodu, kterým se nabíjí kondenzátor, se objeví napětí, které zmenšuje procházející proud

$\Rightarrow$ **kapacitance** = „odpor“ vyrobený kondenzátorem. Na čem závisí?

- Větší kapacita $\Rightarrow$ kondenzátor se pomaleji nabíjí $\Rightarrow$ pomaleji stoupá napětí na jeho deskách $\Rightarrow$ menší „odpor“ k nabíjení $\Rightarrow$ menší kapacitance.
- Větší frekvence $\Rightarrow$ kondenzátor nedostává tolik času na nabití (rychleji se obrací směr proudu) $\Rightarrow$ méně se nabíjí $\Rightarrow$ méně se omezuje proud $\Rightarrow$ menší kapacitance.

Vzorec: $X_c = \frac{1}{\omega C}$ [Ω] měří se v ohmech stejně jako odpor,

$\omega = 2\pi f$ - úhlová frekvence, C - kapacita kondenzátoru.

Př. 2: Urči kapacitanci kondenzátoru v zapojení úvodního pokusu (kapacita kondenzátoru $50 \mu F$, frekvence střídavého proudu 50 Hz).

$$C = 50 \mu F = 50 \cdot 10^{-6} F, \quad f = 50 \text{ Hz}, \quad X_c = ?$$

$$X_c = \frac{1}{\omega C} = \frac{1}{2 \cdot \pi \cdot f \cdot C} = \frac{1}{2 \cdot \pi \cdot 50 \cdot 50 \cdot 10^{-6}} \Omega = 64 \Omega$$

Kapacitance kondenzátoru je 64Ω .

Výsledek předchozího příkladu přibližně odpovídá hodnotě nastavené na reostatu. Podrobněji zatím situaci zkoumat nebudeme.

Dodatek: Pokud přeměříte odpor reostatu ohmmetrem, získáte s velkou pravděpodobností ještě lepší shodu. Například v našem případě byl naměřený odpor 68Ω .

Př. 3: Urči, jaký proud bude procházet kondenzátorem o kapacitě $C = 4 \text{ nF}$, pokud jej zapojíme do normální sítě $230 \text{ V} / 50 \text{ Hz}$.

$$C = 4 \text{ nF}, \quad U = 230 \text{ V}, \quad f = 50 \text{ Hz}, \quad I = ?$$

$$I = \frac{U}{X_c} = \frac{U}{\frac{1}{\omega \cdot C}} = U \omega C = 2 \cdot \pi \cdot f \cdot U \cdot C$$

$$I = 2 \cdot \pi \cdot f \cdot U \cdot C = 2 \cdot \pi \cdot 50 \cdot 230 \cdot 4 \cdot 10^{-9} \text{ A} = 2,9 \cdot 10^{-4} \text{ A}$$

Kondenzátorem bude procházet proud $2,9 \cdot 10^{-4} \text{ A}$.

Postřehy:

- Ohmův zákon používáme pro kapacitanci stejně jako pro odpor.
- Stejnoseměrný proud $\Rightarrow \omega = 0 \Rightarrow X_c = \infty$ (jasné, když se směr proudu nemění kondenzátor se nabije a nepustí přes sebe proud).
- Kondenzátor kvůli kapacitanci nemění energii na teplo (na rozdíl od vlákna žárovky se nezahřívá) $\Rightarrow$ neztrácí se na něm energie (více později).

Poznámka: V druhém bodu postřehů samozřejmě nejde o dělení nulou, spíše o představu limity, když zmenšujeme frekvenci, zvyšuje se postupně kapacitance a pro frekvenci se blíží nule se blíží nekonečnu. Nekonečná kapacitance u stejnosměrného proudu je logickým vyústěním této tendence.

Kondenzátor se nechová zcela shodně s odporem, zmenšuje odpor, ale nemění elektrinu v teplo $\Rightarrow$ zřejmě existují i další rozdíly.

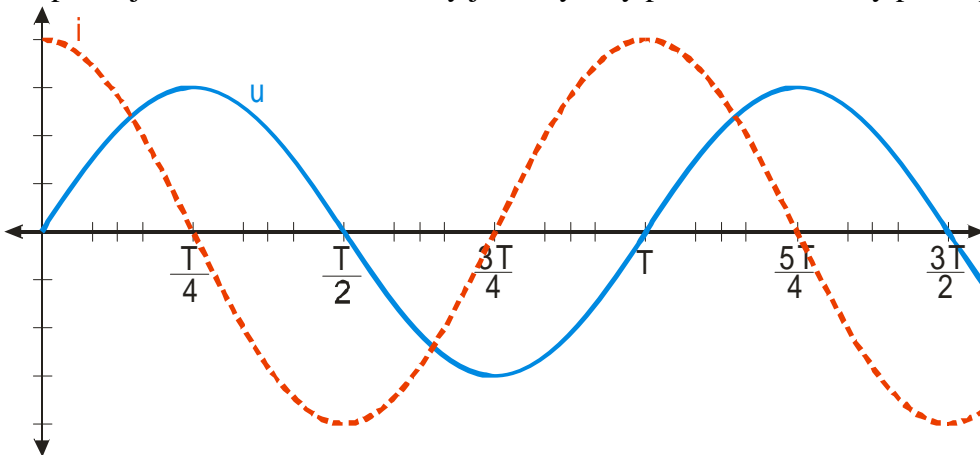
Fázový posun napětí a proudu na kondenzátoru

Není vidět okem, je možné jej zachytit pomocí osciloskopu nebo počítače.

Upozornění: V grafu není nakresleno napětí na zdroji, ale **napětí měřené na kondenzátoru** =

napětí, které vzniká díky náboji, který se na deskách nashromáždil (vzorec $Q = C \cdot U \Rightarrow U = \frac{Q}{C}$),

toto napětí není analogií napětí, jak si ho představujeme u rezistoru při stejnosměrném proudu (tedy s napětím jako rozdílem tlaků, který je nutný, aby protlačil elektrický proud přes rezistor).

Proud v obvodu s kondenzátorem není ve fázi s napětím a předbíhá ho o čtvrt periody (o $\frac{\pi}{2}$)

Proč?

1. čtvrtina periody (od $t=0$ do $t=\frac{T}{4}$)

V čase $t=0$ není na kondenzátoru žádný náboj, tedy ani žádné napětí na jeho deskách $\Rightarrow$ proud nic neomezuje a je maximální $\Rightarrow$ kondenzátor se nabíjí $\Rightarrow$ na deskách kondenzátoru se shromažďuje náboj a zvětšuje napětí $\Rightarrow$ proud je čím dál víc omezován napětím na deskách a zmenšuje se.

Sledujeme průběh proudu a napětí:

- V čase $t=0$ je proud největší $\Rightarrow$ náboj na deskách kondenzátoru roste nejrychleji $\Rightarrow$

- napětí na kondenzátoru se zvětšuje nejrychleji (křivka je nejstrmější).
- Proud postupně klesá $\Rightarrow$ kondenzátor se nabíjí čím dál pomaleji $\Rightarrow$ napětí stále roste, ale čím dál pomaleji (křivka je čím dál méně strmá).
  - V čase $t = \frac{T}{4}$ je proud nulový $\Rightarrow$ kondenzátor se nenabíjí $\Rightarrow$ hodnota napětí se nemění.

Podobně můžeme argumentovat i dále.

Př. 4: Urči kapacitu kondenzátoru, přes který prochází při zapojení ke zdroji 20V/50Hz střídavý proud 0,05 A.

$$U = 20 \text{ V} , \quad f = 50 \text{ Hz} , \quad I = 0,05 \text{ A} , \quad C = ?$$

$$I = \frac{U}{X_c} = \frac{U}{\frac{1}{\omega \cdot C}} = U \omega C$$

$$C = \frac{I}{U \omega} = \frac{I}{2 \cdot \pi \cdot f \cdot U} = \frac{0,05}{2 \cdot \pi \cdot 50 \cdot 20} \text{ F} = 8 \mu \text{ F}$$

Kondenzátorem musí mít kapacitu $8 \mu \text{ F}$.

Shrnutí: Střídavý proud prochází i přes kondenzátor. Hodnota proudu je omezena kapacitancí a proud přebíhá napětí o $\frac{\pi}{2}$.